ฆราวาสกับการเผยแผ่ธรรมะ: เหตุปัจจัยที่ทำให้ได้รับความนิยม

Laypeople and the Propagation of Dhamma: Causal Factors Influencing Public Acceptance and Popularity

จิตรกร ทนงค์[1] และสามารถ สุขุประการ[2]

Chitagone Thanong and Samart Sukhuprakarn

Received: March 27, 2025

Revised: July 26, 2025

Accepted: July 27, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยยุคดิจิทัล จากการสังเคราะห์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสารทางพระพุทธศาสนา ทฤษฎีการสื่อสาร งานวิจัย และบทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของฆราวาส เทคโนโลยีดิจิทัล และพฤติกรรมของผู้รับสารในบริบทสังคมร่วมสมัย พบว่า ความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะมิได้เกิดจากสถานภาพของผู้เผยแผ่ หากเกิดจากการบูรณาการของปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) ความน่าเชื่อถือและประสบการณ์ของผู้เผยแผ่ (2) การถ่ายทอดธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน (3) การใช้สื่อดิจิทัลและเทคโนโลยีในการสื่อสาร (4) การตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของผู้รับสาร และ (5) การสร้างปฏิสัมพันธ์และชุมชนการเรียนรู้ผ่านสื่อออนไลน์ ส่งผลให้การเผยแผ่ธรรมะสามารถเข้าถึงประชาชน โดยเฉพาะคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาคือ การเสนอ The Five-Factor Model of Lay Dhamma Communication (5F-LDC Model) ซึ่งอธิบายว่าความสำเร็จของการเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาสเป็นผลจากความสัมพันธ์เชิงระบบระหว่างผู้เผยแผ่ เนื้อหา เทคโนโลยี ผู้รับสาร และการมีส่วนร่วมของชุมชนออนไลน์ ทั้งนี้ แม้ฆราวาสจะมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่ธรรมะมากขึ้น แต่การสื่อสารธรรมะควรตั้งอยู่บนความถูกต้องตามพระธรรมวินัย มีการ

[1-2] มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author, e-mail: nattha915628@gmail.com, Tel. 0992939147

อ้างอิงพระไตรปิฎก และยึดหลักมหาปเทส 4 เพื่อรักษาคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมยุคดิจิทัลอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การเผยแผ่ธรรมะ, ฆราวาส, โซเชียลมีเดีย, เทคโนโลยีดิจิทัล, ธรรมะในยุคปัจจุบัน

Abstract

This academic article aims to analyze the factors contributing to the growing popularity of lay persons in Dhamma dissemination within Thai society in the digital age. Through a synthesis of the Tipitaka, Atthakatha, Buddhist texts, communication theories, and related research and academic articles, both domestic and international, the study examines the relationships among the roles of lay persons, digital technology, and audience behavior in a contemporary social context. The findings reveal that the popularity of lay persons in Dhamma dissemination does not stem from the status of the disseminator per se, but rather from the integration of five key factors: (1) the credibility and personal experience of the disseminator, (2) the communication of Dhamma through accessible language connected to daily life, (3) the utilization of digital media and communication technology, (4) the responsiveness to the psychological needs of the audience, and (5) the fostering of interaction and learning communities through online platforms. These factors have enabled Dhamma dissemination to reach the public effectively, particularly working-age individuals and younger generations. The new body of knowledge generated from this study is the proposition of The Five-Factor Model of Lay Dhamma Communication (5F-LDC Model), which posits that the success of lay Dhamma dissemination results from a systemic interrelationship among the disseminator, content, technology, audience, and online community engagement. Nevertheless, although lay persons play an increasingly significant role in Dhamma dissemination, such communication should be grounded in doctrinal accuracy in accordance with the Dhamma-Vinaya, with proper citation of the Tipitaka and adherence to the four

principles of Mahapadesa, in order to preserve the integrity of Buddhism in alignment with the contemporary digital social context in a sustainable manner.

Keywords: Propagation of Dhamma, Laypeople, Social Media, Digital Technology, Dhamma in Contemporary Era

บทนำ

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับการเผยแผ่พระธรรมคำสอนเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ ดังปรากฏพระพุทธดำรัสที่ทรงส่งพระอรหันตสาวกออกประกาศพระธรรมว่า “จงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักการดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการเผยแผ่ธรรมะเป็นภารกิจสำคัญในการธำรงและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในสังคมทุกยุคทุกสมัย อย่างไรก็ตาม รูปแบบของการเผยแผ่ธรรมะมิได้หยุดนิ่ง หากเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคม เทคโนโลยี และพฤติกรรมการรับรู้ข้อมูลของผู้คน

ในอดีต การเผยแผ่ธรรมะส่วนใหญ่ดำเนินการโดยพระภิกษุสงฆ์ผ่านการแสดงพระธรรมเทศนาในวัด สำนักปฏิบัติธรรม หรือสถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสอดคล้องกับบทบาทของคณะสงฆ์ไทยตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ที่กำหนดให้พระสงฆ์มีหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชน (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2560) แต่เมื่อเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ ได้เปลี่ยนโครงสร้างการสื่อสารทางศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2565) การเผยแผ่ธรรมะจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะพื้นที่ทางกายภาพอีกต่อไป แต่สามารถเข้าถึงผู้คนผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล เช่น YouTube, Facebook, TikTok และ Podcast ซึ่งเปิดโอกาสให้ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสสามารถเผยแพร่หลักธรรมแก่สาธารณชนได้อย่างกว้างขวาง

ปรากฏการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่น่าสนใจ คือ การที่ฆราวาสจำนวนหนึ่งได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะอย่างรวดเร็ว มีผู้ติดตามจำนวนมาก และสามารถเข้าถึงคนรุ่นใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในหลายกรณี ความนิยมของผู้เผยแผ่ธรรมะที่เป็นฆราวาสมีจำนวนผู้รับชมผ่านสื่อออนไลน์สูงกว่าพระนักเทศน์บางรูป ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมการเรียนรู้ทางศาสนาและการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ซึ่งผู้รับสารให้

ความสำคัญกับรูปแบบการนำเสนอ ความเข้าใจง่าย ความน่าเชื่อถือของผู้สื่อสาร และความสามารถในการเชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับปัญหาในชีวิตประจำวัน (พระไพศาล วิสาโล, 2562; สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2564)

ในบริบทของประเทศไทย การเพิ่มขึ้นของผู้เผยแผ่ธรรมะที่เป็นฆราวาสสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ผู้คนต้องเผชิญกับความเร่งรีบ ความเครียด การแข่งขันทางเศรษฐกิจ และความไม่แน่นอนของชีวิต ส่งผลให้เกิดความต้องการเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจและแนวทางในการดำเนินชีวิตที่สามารถนำไปใช้ได้จริง (พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร, 2564; กรมสุขภาพจิต, 2563) ฆราวาสซึ่งมีประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตเช่นเดียวกับผู้ฟังจึงสามารถอธิบายหลักธรรมด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย ยกตัวอย่างจากสถานการณ์จริง และสื่อสารผ่านเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนยุคใหม่ ทำให้เกิดการยอมรับในวงกว้าง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวจะได้รับความสนใจอย่างมาก แต่การศึกษาที่อธิบาย “เหตุปัจจัย” ที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะอย่างเป็นระบบยังมีอยู่ไม่มาก งานวิจัยส่วนใหญ่ศึกษาการใช้สื่อดิจิทัลในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา หรือศึกษาการสื่อสารของพระสงฆ์เป็นหลัก ขณะที่การวิเคราะห์บทบาทของฆราวาสในฐานะผู้เผยแผ่ธรรมะยังขาดการสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เชื่อมโยงทั้งด้านพระพุทธศาสนา ทฤษฎีการสื่อสาร และแนวคิดด้านสื่อดิจิทัลเข้าด้วยกัน

ดังนั้น บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยยุคดิจิทัล โดยอาศัยการสังเคราะห์เอกสารทางวิชาการ พระไตรปิฎก และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเน้นการอ้างอิงงานวิชาการและข้อมูลจากหน่วยงานในประเทศไทยเป็นหลัก เพื่อนำเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทของฆราวาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตลอดจนอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะของผู้สื่อสาร เทคโนโลยีดิจิทัล และความต้องการทางจิตวิญญาณของสังคมร่วมสมัย ซึ่งอาจเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนารูปแบบการเผยแผ่ธรรมะให้สอดคล้องกับบริบทของโลกยุคใหม่ โดยยังคงรักษาหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างเหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนา

การเผยแผ่ธรรมะ เป็นภารกิจสำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแพร่หลายไปสู่ประชาชน อันนำไปสู่ความเข้าใจที่ถูกต้อง การประพฤติปฏิบัติที่เหมาะสม และการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและสังคม พระพุทธศาสนามิได้มุ่งเพียงการรักษาคำสอนให้คงอยู่เท่านั้น หากยังมุ่งให้พระธรรมเป็นเครื่องนำ

ทางในการดำเนินชีวิตและการดับทุกข์ของมนุษย์ทุกยุคทุกสมัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562)

หลักฐานสำคัญที่แสดงถึงพระดำริในการเผยแผ่ธรรมะปรากฏตั้งแต่ภายหลังการตรัสรู้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกจำนวน 60 รูปออกประกาศพระศาสนา โดยมีพระพุทธดำรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล และเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) พระดำรัสดังกล่าวสะท้อนหลักการสำคัญของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา 3 ประการ ได้แก่ (1) การมุ่งประโยชน์แก่สาธารณชน (2) การเข้าถึงผู้คนทุกกลุ่มโดยไม่จำกัดชนชั้นหรือพื้นที่ และ (3) การกระจายผู้เผยแผ่ไปยังภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้พระธรรมเข้าถึงประชาชนอย่างทั่วถึง ซึ่งถือเป็นหลักการสื่อสารเชิงรุก ที่พระพุทธเจ้าทรงวางรากฐานไว้ตั้งแต่ยุคพุทธกาล

นอกจากการกำหนดเป้าหมายของการเผยแผ่ธรรมะแล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงให้ความสำคัญกับวิธีการสื่อสาร โดยทรงสอนหลักการใช้วาจาที่เหมาะสมในพระสูตรหลายแห่ง เช่น อภิยราชกุมารสูตร ซึ่งทรงอธิบายว่า ถ้อยคำที่ควรกล่าวต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ 3 ประการ คือ เป็นความจริง (สัจจะ) เป็นประโยชน์ (อัตถะ) และเหมาะสมกับกาลเวลา (กาลัญญุตา) แม้วาจานั้นอาจไม่เป็นที่พอใจของผู้ฟังก็ตาม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการเผยแผ่ธรรมะมิใช่เพียงการถ่ายทอดข้อมูล แต่เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงทั้งความถูกต้องของเนื้อหาและผลที่จะเกิดแก่ผู้รับสาร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) อธิบายว่า การเผยแผ่ธรรมะมิใช่การชักชวนให้ผู้อื่นนับถือศาสนา แต่เป็นการเผยแพร่ความจริงของธรรมชาติ เพื่อให้บุคคลสามารถใช้ปัญญาพิจารณาและนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้เผยแผ่ธรรมะจึงควรมีทั้งความรู้ ความเข้าใจในหลักธรรม และสามารถอธิบายให้สอดคล้องกับภูมิรู้และบริบทของผู้ฟัง ซึ่งสอดคล้องกับหลักอนุปุพพิกถาที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการแสดงธรรมตามลำดับขั้นจากเรื่องที่เข้าใจง่ายไปสู่หลักธรรมที่ลึกซึ้ง

ในบริบทของสังคมสมัยปัจจุบัน การเผยแผ่ธรรมะได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบจากการเทศนาในวัดเพียงอย่างเดียวไปสู่การใช้สื่อสมัยใหม่ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุกระจายเสียง โทรทัศน์ และโดยเฉพาะสื่อดิจิทัล ซึ่งทำให้การสื่อสารธรรมะมีลักษณะไร้ข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ (พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร, 2564) การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดการสื่อสารทางศาสนาร่วมสมัยที่มองว่า เทคโนโลยีมิได้เป็นเพียงเครื่องมือในการเผยแพร่

ข้อมูล แต่เป็นพื้นที่ใหม่ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และการสร้างชุมชนทางศาสนาในโลกออนไลน์ (Campbell, 2013) อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบการเผยแผ่ธรรมะจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย แต่หลักการพื้นฐานของพระพุทธศาสนายังคงเดิม กล่าวคือ การเผยแผ่ธรรมะต้องตั้งอยู่บนความถูกต้องตามพระธรรมวินัย มุ่งประโยชน์แก่ผู้ฟัง ไม่แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน และส่งเสริมให้ผู้ฟังเกิดปัญญาสามารถพึ่งตนเองได้ หลักการดังกล่าวเป็นเกณฑ์สำคัญในการประเมินคุณภาพของการเผยแผ่ธรรมะ ไม่ว่าจะดำเนินการโดยพระสงฆ์หรือฆราวาส

จากแนวคิดข้างต้นจะเห็นได้ว่า การเผยแผ่ธรรมะในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการสื่อสารที่มีทั้งมิติด้านหลักธรรม วิธีการสื่อสาร และการปรับตัวให้เหมาะสมกับบริบทของสังคม การเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและพฤติกรรมของผู้รับสารในปัจจุบันจึงมิได้เปลี่ยนเป้าหมายของการเผยแผ่ธรรมะ หากแต่เปลี่ยนรูปแบบและช่องทางการสื่อสาร ซึ่งเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความรู้และความเข้าใจในหลักธรรม รวมทั้งฆราวาส เข้ามามีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น

แนวคิดเกี่ยวกับฆราวาสกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ฆราวาส หมายถึง ผู้ครองเรือนหรือบุคคลที่มิได้บรรพชาเป็นพระภิกษุหรือสามเณร แต่ยังคงดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมตามวิถีของคฤหัสถ์ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนามิได้จำกัดบทบาทของฆราวาสไว้เพียงการเป็นผู้ฟังธรรมหรือผู้สนับสนุนกิจการของคณะสงฆ์เท่านั้น หากยังเปิดโอกาสให้ฆราวาสมีส่วนร่วมในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านการศึกษาหลักธรรม การประพฤติปฏิบัติ และการถ่ายทอดคำสอนแก่บุคคลอื่น ภายใต้หลักการที่ตั้งอยู่บนความถูกต้องของพระธรรมวินัย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562)

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงยกย่องอุบาสกและอุบาสิกาหลายท่านว่าเป็นเอตทัคคะด้านต่าง ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าฆราวาสมีบทบาทสำคัญในการธำรงและเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตัวอย่างที่โดดเด่น ได้แก่ จิตตคหบดี ผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึก สามารถอธิบายหลักธรรมได้อย่างลึกซึ้งจนแม้พระภิกษุจำนวนหนึ่งยังเข้ามาสอบถามข้อธรรมจากท่าน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การยกย่องดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้คุณค่าแก่ความรู้และความเข้าใจในธรรมมากกว่าสถานภาพทางเพศหรือสมณเพศ

นอกจากจิตตคหบดีแล้ว ยังมีอนาถบิณฑิกเศรษฐีผู้เป็นเอตทัคคะด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และ วิสาขามหาอุบาสิกาผู้ได้รับการยกย่องว่าเป็นเลิศในฝ่ายอุบาสิกาผู้ถวายทาน ทั้งสองท่านมิได้มีบทบาทเพียงด้านการอุปถัมภ์วัดหรือพระสงฆ์เท่านั้น หากยังช่วยเผยแพร่

หลักธรรมผ่านการประพฤติปฏิบัติ การสนทนาธรรม และการสนับสนุนกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่อง จนเป็นแบบอย่างของพุทธบริษัทฝ่ายฆราวาสในเวลาต่อมา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง พุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงกำหนดให้เป็นองค์ประกอบสำคัญของพระพุทธศาสนา โดยแต่ละฝ่ายมีหน้าที่ร่วมกันในการศึกษา ปฏิบัติ และเผยแผ่พระธรรมให้ดำรงอยู่ในสังคม พระพุทธองค์ตรัสว่าพระศาสนาจะมั่นคงได้ก็ต่อเมื่อพุทธบริษัททั้งสี่มีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถอธิบายพระธรรมได้อย่างถูกต้อง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) ดังนั้น การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจึงมิใช่หน้าที่ของพระสงฆ์ฝ่ายเดียว แต่เป็นภารกิจร่วมของพุทธบริษัททั้งหมด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) อธิบายว่า การเผยแผ่ธรรมะที่มีประสิทธิภาพมิได้ขึ้นอยู่กับสถานภาพของผู้เผยแผ่ หากขึ้นอยู่กับความเข้าใจในหลักธรรม ความประพฤติที่สอดคล้องกับคำสอน และความสามารถในการสื่อสารให้ผู้ฟังเกิดปัญญา ผู้เผยแผ่ธรรมะจึงควรเป็นกัลยาณมิตร ที่ช่วยชี้แนะแนวทางแห่งการพัฒนาตน มากกว่าการมุ่งสร้างชื่อเสียงหรือความนิยมส่วนบุคคล หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการสื่อสารเชิงพุทธที่มุ่งให้การสื่อสารเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้รับสารและนำไปสู่การลดละกิเลส

ในบริบทของสังคมไทย บทบาทของฆราวาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ขยายตัวอย่างชัดเจนในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา โดยเฉพาะหลังการพัฒนาของเทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งทำให้บุคคลทั่วไปสามารถผลิตและเผยแพร่เนื้อหาทางธรรมได้อย่างกว้างขวาง (พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร, 2564) ฆราวาสจำนวนมากนำเสนอธรรมะผ่านการบรรยาย การสนทนา การจัดรายการออนไลน์ หรือการผลิตสื่อดิจิทัลที่เชื่อมโยงหลักธรรมกับปัญหาในชีวิตประจำวัน ทำให้สามารถเข้าถึงผู้ฟังหลากหลายกลุ่ม โดยเฉพาะคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฆราวาสมีบทบาทโดดเด่นในการเผยแผ่ธรรมะ คือ การมีประสบการณ์ชีวิตที่ใกล้เคียงกับผู้ฟัง สามารถอธิบายปัญหาการทำงาน การเงิน ครอบครัว และความเครียดจากมุมมองของผู้ใช้ชีวิตในสังคมจริง จึงเชื่อมโยงหลักธรรมเข้ากับสถานการณ์ร่วมสมัยได้อย่างเป็นรูปธรรม (ภณสุทธิ์ สุทธิประการ และวัฒนพันธุ์ ครุฑะเสน, 2567) ลักษณะดังกล่าวช่วยลดช่องว่างระหว่างหลักธรรมกับการดำเนินชีวิต ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่สามารถนำไปใช้ได้จริง มากกว่าจะเป็นเพียงหลักคำสอนเชิงนามธรรม

จากการวิเคราะห์ข้างต้น จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาให้การยอมรับบทบาทของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยเน้นคุณสมบัติด้านความรู้ ความประพฤติ และความสามารถในการสื่อสาร มากกว่าสถานภาพของผู้เผยแผ่ เมื่อสังคมก้าวเข้าสู่ยุคดิจิทัล บทบาทของฆราวาสจึงขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทั้งในฐานะผู้ผลิตองค์ความรู้ ผู้สื่อสาร และผู้เชื่อมโยงหลักธรรมกับวิถีชีวิตร่วมสมัย ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การวิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสผู้เผยแผ่ธรรมะได้รับความนิยมในสังคมไทยปัจจุบัน

แนวคิดเกี่ยวกับสื่อดิจิทัลกับการสื่อสารทางศาสนา

การพัฒนาเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในศตวรรษที่ 21 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อรูปแบบการสื่อสารของสังคมโลก จากเดิมที่การสื่อสารอาศัยสื่อแบบดั้งเดิม เช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ และโทรทัศน์ ได้เปลี่ยนผ่านสู่สื่อดิจิทัล ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ใช้สามารถเป็นทั้งผู้ผลิต ผู้เผยแพร่ และผู้รับสารได้พร้อมกัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อทุกมิติของสังคม รวมถึงการสื่อสารทางศาสนา ซึ่งปรับตัวเข้าสู่พื้นที่ออนไลน์อย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2565)

สื่อดิจิทัล หมายถึง สื่อที่ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลเป็นช่องทางในการผลิต จัดเก็บ เผยแพร่ และแลกเปลี่ยนข้อมูลผ่านเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การสื่อสารแบบสองทาง การเข้าถึงได้ทุกเวลาและทุกสถานที่ การเผยแพร่ข้อมูลอย่างรวดเร็ว และการสร้างเครือข่ายของผู้ใช้ในวงกว้าง (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2565) คุณลักษณะดังกล่าวทำให้สื่อดิจิทัลแตกต่างจากสื่อมวลชนแบบเดิม เนื่องจากผู้รับสารสามารถมีส่วนร่วม แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และเผยแพร่ข้อมูลต่อไปยังผู้อื่นได้ทันที

ในทางพระพุทธศาสนา การใช้สื่อดิจิทัลได้เปลี่ยนรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะจากการสื่อสารแบบทางเดียว ผ่านการเทศนาในวัดหรือสถานศึกษา ไปสู่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมที่ผู้รับสารสามารถซักถาม แสดงความคิดเห็น หรือแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกับผู้เผยแผ่ธรรมะได้โดยตรงผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น YouTube, Facebook, TikTok, LINE และ Podcast ส่งผลให้การเรียนรู้พระธรรมมีความยืดหยุ่นและเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มมากยิ่งขึ้น (พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร, 2564)

แนวคิดเรื่อง ศาสนาดิจิทัล อธิบายว่า พื้นที่ออนไลน์มิใช่เพียงช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ทางศาสนารูปแบบใหม่ ที่ผู้คนสามารถศึกษา ปฏิบัติ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และสร้างความสัมพันธ์ทางศาสนาได้เสมือนกับการเข้าร่วมกิจกรรมในโลก

จริง (Campbell, 2013) กล่าวคือ เทคโนโลยีมิได้เป็นเพียงเครื่องมือ แต่เป็นบริบทใหม่ที่ส่งผลต่อรูปแบบการรับรู้ การเรียนรู้ของผู้คนในยุคดิจิทัล

ในประเทศไทย แนวโน้มดังกล่าวเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเพิ่มขึ้นของการรับฟังธรรมะผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ โดยเฉพาะในช่วงการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งทำให้วัดและสถาบันทางศาสนาหลายแห่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการเผยแผ่ธรรมะสู่ระบบออนไลน์ ทั้งการถ่ายทอดสดพระธรรมเทศนา การสอนสมาธิผ่านระบบประชุมออนไลน์ และการผลิตสื่อธรรมะในรูปแบบคลิปวิดีโอสั้นหรืออินโฟกราฟิก ส่งผลให้ผู้สนใจสามารถเข้าถึงพระธรรมได้โดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2564)

ประสิทธิผลของการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลไม่ได้ขึ้นอยู่กับความถูกต้องของเนื้อหาเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความน่าเชื่อถือของผู้ส่งสาร รูปแบบการนำเสนอและความสามารถในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้รับสาร (Mc Quail, 2010) แม้ว่าสื่อดิจิทัลจะช่วยขยายโอกาสในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่ก็มีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การเผยแพร่ข้อมูลที่คลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎก การตัดทอนเนื้อหาเพื่อให้เหมาะกับสื่อระยะสั้น การแข่งขันเพื่อสร้างยอดผู้ติดตาม รวมถึงการนำเสนอธรรมะในลักษณะที่เน้นความบันเทิงมากกว่าการพัฒนาปัญญา (พระครูสิทธิธรรมาภรณ์ และคณะ, 2563) จากแนวคิดดังกล่าวจะเห็นได้ว่า สื่อดิจิทัลมิได้เป็นเพียงช่องทางใหม่ของการเผยแผ่ธรรมะ หากแต่เป็นปัจจัยสำคัญที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบการสื่อสารทางศาสนาโดยสิ้นเชิง ทั้งในด้านบทบาทของผู้เผยแผ่ วิธีการรับสาร และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร

เหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะ

จากการสังเคราะห์พระไตรปิฎก แนวคิดเกี่ยวกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ทฤษฎีการสื่อสาร พบว่า ความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะมิได้เกิดจากปัจจัยเพียงประการเดียว หากเป็นผลจากการบูรณาการของปัจจัยด้านผู้เผยแผ่ เนื้อหาธรรมะ เทคโนโลยีดิจิทัล ผู้รับสาร และบริบทของสังคมร่วมสมัย ซึ่งส่งเสริมซึ่งกันและกันจนทำให้การเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาสสามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างกว้างขวาง ดังนี้

1.ความน่าเชื่อถือและประสบการณ์ชีวิตของผู้เผยแผ่

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับคุณธรรมและการปฏิบัติมากกว่าสถานภาพของบุคคล ดังจะเห็นได้จากการที่พระพุทธเจ้าทรงยกย่องจิตตคหบดีให้เป็นเอตทัคคะด้านธรรมกถึก แม้จะเป็นฆราวาสก็ตาม (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักการดังกล่าวสะท้อนว่า ความน่าเชื่อถือ

ของผู้เผยแผ่ธรรมะเกิดจากความรู้ ความเข้าใจ และการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับหลักธรรม มากกว่าการดำรงสมณเพศ

ในบริบทของสังคมปัจจุบัน ฆราวาสส่วนใหญ่มีประสบการณ์ชีวิตเช่นเดียวกับผู้ฟัง ทั้งด้านการทำงาน การประกอบอาชีพ การดูแลครอบครัว การเผชิญปัญหาทางเศรษฐกิจ และความเครียดจากการแข่งขันในสังคม จึงสามารถอธิบายหลักธรรมผ่านประสบการณ์จริง ทำให้ผู้ฟังรู้สึกว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้ทันที (ภณสุทธิ์ สุทธิประการ และวัฒนพันธุ์ ครุฑะเสน, 2567)

2. การถ่ายทอดธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน

ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ รูปแบบการนำเสนอธรรมะที่ใช้ภาษาร่วมสมัย เข้าใจง่าย และเชื่อมโยงกับสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวัน เช่น ปัญหาการทำงาน ความสัมพันธ์ในครอบครัว ความเครียด หรือการดำเนินชีวิตในสังคมยุคใหม่ ทำให้ผู้รับสารสามารถเข้าใจหลักธรรมและเห็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ได้อย่างเป็นรูปธรรม พระพุทธเจ้าทรงใช้หลัก อนุปุพพิกถา ในการแสดงธรรม คือ เริ่มจากเรื่องที่ผู้ฟังเข้าใจง่าย แล้วจึงนำเข้าสู่หลักธรรมที่ลึกซึ้ง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักการดังกล่าวยังคงมีความเหมาะสมกับการสื่อสารในยุคปัจจุบัน เนื่องจากผู้รับสารส่วนใหญ่ต้องการเนื้อหาที่กระชับ เข้าใจง่าย และสามารถนำไปใช้ได้จริง

3. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์

การเติบโตของสื่อดิจิทัลเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฆราวาสสามารถเผยแผ่ธรรมะได้อย่างกว้างขวาง เนื่องจากแพลตฟอร์มออนไลน์เปิดโอกาสให้ผู้ใช้ทุกคนสามารถสร้างเนื้อหา ถ่ายทอดความรู้ และสื่อสารกับผู้ติดตามได้โดยตรง สื่อสังคมออนไลน์ เช่น YouTube, Facebook, TikTok และ Podcast ช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ทำให้ผู้ฟังสามารถศึกษาธรรมะได้ทุกที่ ทุกเวลา อีกทั้งยังสามารถย้อนกลับมารับชมซ้ำ แบ่งปันต่อ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เผยแผ่ธรรมะได้ทันที (สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์, 2565)

Campbell (2013) อธิบายว่า พื้นที่ออนไลน์ได้พัฒนาเป็น Digital Religion ซึ่งทำให้การเรียนรู้และการปฏิบัติทางศาสนาเกิดขึ้นได้ในโลกดิจิทัล ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เฉพาะวัดหรือสถานที่ทางศาสนาอีกต่อไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเอื้อต่อการขยายบทบาทของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะอย่างมีนัยสำคัญ

4. ความต้องการทางจิตใจของสังคมร่วมสมัย

บริบทของสังคมไทยในปัจจุบันเต็มไปด้วยการแข่งขัน ความไม่แน่นอนทางเศรษฐกิจ ความเครียดจากการทำงาน และปัญหาสุขภาพจิต ส่งผลให้ประชาชนจำนวนมากแสวงหาแนวทาง

ในการสร้างความสงบทางใจและพัฒนาคุณภาพชีวิต (กรมสุขภาพจิต, 2566) ธรรมะจึงไม่ได้ถูกมองเพียงในฐานะหลักคำสอนทางศาสนา แต่เป็นเครื่องมือในการบริหารอารมณ์ การพัฒนาสติ และการจัดการกับปัญหาชีวิต ผู้เผยแผ่ธรรมะที่สามารถเชื่อมโยงหลักธรรมกับความต้องการดังกล่าวได้ จึงได้รับการยอมรับและติดตามจากผู้ฟังจำนวนมาก

5 การสร้างปฏิสัมพันธ์และชุมชนการเรียนรู้ทางธรรม

แตกต่างจากการฟังเทศน์แบบดั้งเดิม สื่อดิจิทัลเปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถโต้ตอบ แสดงความคิดเห็น ซักถาม และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้เผยแผ่ธรรมะได้อย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นชุมชนการเรียนรู้ ที่สมาชิกช่วยกันแบ่งปันข้อคิด ประสบการณ์การปฏิบัติธรรม และการประยุกต์ใช้หลักธรรมในชีวิตจริง การมีส่วนร่วมดังกล่าวช่วยสร้างความผูกพันระหว่างผู้เผยแผ่กับผู้ติดตาม ส่งผลให้เกิดความเชื่อมั่น ความต่อเนื่องในการติดตาม และการขยายเครือข่ายผู้รับสารผ่านการแบ่งปันเนื้อหาในสื่อสังคมออนไลน์ (Campbell, 2013)

จากการสังเคราะห์ทั้งห้าปัจจัย สามารถอธิบายได้ว่า ความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะเกิดจากการบูรณาการระหว่างคุณลักษณะของผู้เผยแผ่ รูปแบบการสื่อสาร เทคโนโลยีดิจิทัล ความต้องการของผู้รับสาร และบริบทของสังคมร่วมสมัย มิใช่เกิดจากปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งโดยลำพัง ทั้งนี้ แม้ว่าฆราวาสจะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น แต่การเผยแผ่ธรรมะยังจำเป็นต้องยึดหลักพระธรรมวินัย มีการอ้างอิงพระไตรปิฎกอย่างถูกต้อง และมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับสารเป็นสำคัญ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนายังคงรักษาคุณค่าและความถูกต้องของคำสอนดั้งเดิมไว้ได้อย่างยั่งยืน

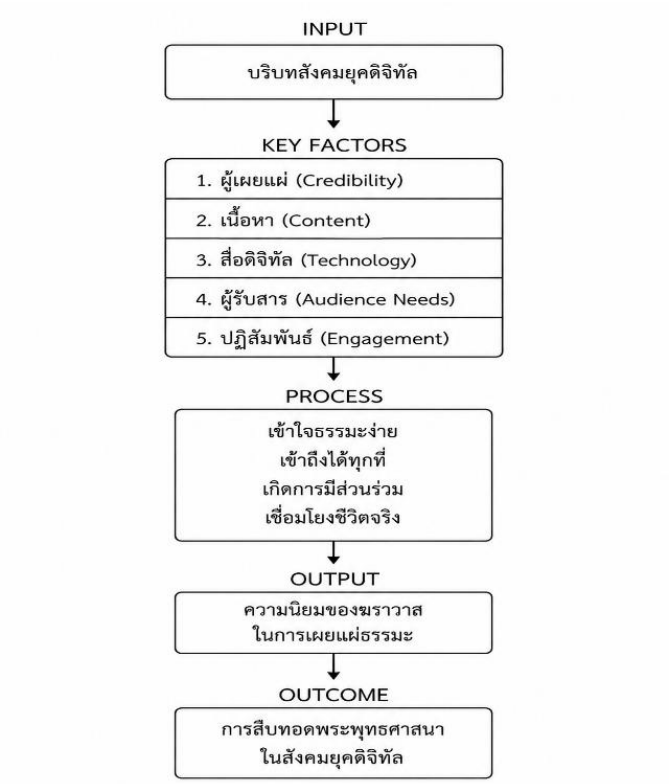

ภาพที่ 1 โมเดลเหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะ

ข้อท้าทายและข้อพึงระวังในการเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาส

แม้ว่าการเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาสจะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องในสังคมไทยยุคดิจิทัล และมีบทบาทสำคัญในการขยายโอกาสการเข้าถึงพระธรรมของประชาชน แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็มาพร้อมกับข้อท้าทายหลายประการที่ควรได้รับการพิจารณาอย่างรอบด้าน ทั้งในด้านความถูกต้องของหลักธรรม จริยธรรมของผู้เผยแผ่ และผลกระทบจากการใช้สื่อดิจิทัล ทั้งนี้ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนายังคงดำรงอยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัยและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อสังคม

1. ความถูกต้องของการอธิบายหลักธรรม

ประเด็นสำคัญที่สุดของการเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาส คือ ความถูกต้องของเนื้อหาที่ถ่ายทอด เนื่องจากฆราวาสมิได้ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมอย่างเป็นระบบเช่นพระภิกษุในสถาบันการศึกษาคณะสงฆ์ การอธิบายหลักธรรมจึงอาจเกิดความคลาดเคลื่อนจากพระไตรปิฎกหรืออรรถกถาได้ หากขาดการศึกษาจากแหล่งข้อมูลที่ถูกต้อง พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลัก มหาปเทส 4

ไว้ในพระวินัยปิฎกว่า เมื่อมีผู้กล่าวอ้างว่าเป็นพระธรรมวินัย จะต้องตรวจสอบโดยเปรียบเทียบกับพระสูตรและพระวินัย หากไม่สอดคล้องย่อมไม่ควรรับรองว่าเป็นพระพุทธพจน์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักมหาปเทสจึงเป็นเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาความถูกต้องของการเผยแผ่ธรรมะ ไม่ว่าจะดำเนินการโดยพระสงฆ์หรือฆราวาส

2. ความสมดุลระหว่างการเข้าถึงง่ายกับความลุ่มลึกของพระธรรม

สื่อดิจิทัลส่งเสริมให้ผู้เผยแผ่ธรรมะนำเสนอเนื้อหาในรูปแบบสั้น กระชับ และเข้าใจง่าย เพื่อให้เหมาะสมกับพฤติกรรมของผู้บริโภคสื่อ อย่างไรก็ตาม การย่อเนื้อหาทางพระพุทธศาสนาให้สั้นเกินไป อาจทำให้หลักธรรมสูญเสียความสมบูรณ์หรือถูกตีความเพียงบางส่วน จนผู้รับสารเข้าใจคลาดเคลื่อนจากเจตนารมณ์ของพระพุทธองค์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต, 2562) อธิบายว่า พระธรรมเป็นระบบแห่งเหตุและผล การนำเสนอเพียงบางตอนโดยไม่อธิบายบริบท อาจทำให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ครบถ้วน ดังนั้น การทำให้ธรรมะเข้าใจง่ายจึงควรควบคู่กับการรักษาสาระสำคัญของหลักธรรมไว้ให้ครบถ้วน

3. อิทธิพลของอัลกอริทึมและวัฒนธรรมสื่อสังคมออนไลน์

แพลตฟอร์มสื่อสังคมออนไลน์ใช้ระบบอัลกอริทึมในการคัดเลือกและเผยแพร่เนื้อหาที่ได้รับความนิยม ส่งผลให้ผู้เผยแผ่ธรรมะบางรายอาจมุ่งผลิตเนื้อหาที่สร้างยอดรับชม ยอดแชร์ หรือกระแสในสังคม มากกว่าการอธิบายหลักธรรมอย่างรอบด้าน ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจทำให้การเผยแผ่ธรรมะได้รับอิทธิพลจากกลไกของสื่อดิจิทัลมากกว่าหลักการของพระพุทธศาสนา Campbell (2013) ชี้ให้เห็นว่า แม้พื้นที่ออนไลน์จะช่วยขยายโอกาสในการเผยแผ่ศาสนา แต่ก็ทำให้ผู้เผยแผ่ต้องเผชิญกับแรงกดดันจากการแข่งขันด้านความนิยมและการมองเห็นซึ่งอาจส่งผลต่อรูปแบบการนำเสนอเนื้อหา

4 จริยธรรมของผู้เผยแผ่ธรรมะ

ผู้เผยแผ่ธรรมะไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์หรือฆราวาส ล้วนมีบทบาทเป็น "กัลยาณมิตร" ที่ช่วยชี้แนะแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ดังนั้น จริยธรรมของผู้เผยแผ่จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สร้างความน่าเชื่อถือแก่ผู้รับสาร ทั้งในด้านความซื่อสัตย์ ความสุจริต ความรับผิดชอบต่อข้อมูล และการไม่ใช้หลักธรรมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักการใช้วาจาที่ประกอบด้วยความจริง ประโยชน์ และความเหมาะสมกับกาลเทศะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) หลักดังกล่าวสามารถประยุกต์ใช้กับการสื่อสารผ่านสื่อดิจิทัลในปัจจุบัน โดยผู้เผยแผ่ธรรมะควรหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความแตกแยก การบิดเบือนข้อเท็จจริง หรือการนำเสนอเนื้อหาที่มุ่งสร้างความขัดแย้งเพื่อเพิ่มจำนวนผู้ติดตาม

5. การสร้างความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และฆราวาส

แนวทางหนึ่งที่จะช่วยลดข้อจำกัดของการเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาส คือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และผู้เผยแผ่ธรรมะภาคประชาชน เพื่อร่วมกันตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ และพัฒนารูปแบบการสื่อสารให้เหมาะสมกับสังคมร่วมสมัย พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร (2564) เสนอว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัลควรเป็นการบูรณาการศักยภาพของทุกภาคส่วนในพุทธบริษัท 4 มากกว่าการดำเนินงานโดยฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเพียงลำพัง เพราะจะช่วยรักษาความถูกต้องของพระธรรมควบคู่กับการขยายการเข้าถึงของประชาชน

โดยสรุป การเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาสเป็นพัฒนาการที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล ซึ่งช่วยให้ประชาชนเข้าถึงหลักธรรมได้สะดวกและหลากหลายมากขึ้น อย่างไรก็ตาม ความนิยมมิใช่ตัวชี้วัดคุณค่าของการเผยแผ่ธรรมะ หากแต่ความถูกต้องของพระธรรม จริยธรรมของผู้เผยแผ่ และประโยชน์ที่เกิดแก่ผู้รับสารต่างหากที่ควรเป็นเกณฑ์สำคัญในการประเมินคุณภาพของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมร่วมสมัย

อภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า ความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยยุคดิจิทัลมิได้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงหลักการของพระพุทธศาสนา หากแต่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคม เทคโนโลยี และพฤติกรรมของผู้รับสาร ซึ่งเอื้อให้ฆราวาสสามารถใช้ศักยภาพด้านการสื่อสารและประสบการณ์ชีวิตในการเชื่อมโยงหลักธรรมกับปัญหาในชีวิตประจำวันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดของพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญกับคุณสมบัติของผู้เผยแผ่มากกว่าสถานภาพของบุคคล ดังปรากฏในพระไตรปิฎกว่า พระพุทธเจ้าทรงยกย่องจิตตคหบดีซึ่งเป็นฆราวาสให้เป็นเอตทัคคะด้านธรรมกถึก เนื่องจากมีความรู้ ความเข้าใจ และสามารถอธิบายพระธรรมได้อย่างถูกต้อง (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

ผลการศึกษานี้ยังสนับสนุนแนวคิดของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2562) ที่อธิบายว่า การเผยแผ่ธรรมะมิใช่การโน้มน้าวให้ผู้อื่นยอมรับความเชื่อ หากเป็นการอธิบายหลักเหตุและผลของธรรมชาติให้ผู้ฟังสามารถใช้ปัญญาพิจารณาและนำไปประยุกต์ใช้ด้วยตนเอง ดังนั้น ผู้เผยแผ่ธรรมะจึงควรมีทั้งความรู้ ความประพฤติ และความสามารถในการสื่อสารให้เหมาะสมกับภูมิรู้ของผู้รับสาร ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของบทความนี้ที่พบว่า การใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย การ

ยกตัวอย่างจากชีวิตจริง และการเชื่อมโยงธรรมะกับปัญหาในชีวิตประจำวัน เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยม

เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย พบว่า ผลการศึกษาสอดคล้องกับพระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร และบุญเตือน ทรัพย์เพชร (2564) ซึ่งเสนอว่า เทคโนโลยีดิจิทัลได้เปลี่ยนรูปแบบการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างมีนัยสำคัญ โดยช่วยขยายโอกาสให้พระสงฆ์และฆราวาสสามารถเข้าถึงประชาชนได้กว้างขวางขึ้น กลยุทธ์การสื่อสารที่ใช้ภาษาร่วมสมัยและการเลือกใช้สื่อใหม่อย่างเหมาะสม ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการสื่อสารเชิงพุทธอย่างชัดเจน

ในระดับสากล ผลการศึกษาสอดคล้องกับแนวคิด Digital Religion ของ Campbell (2013) ซึ่งอธิบายว่า พื้นที่ออนไลน์มิได้เป็นเพียงช่องทางในการเผยแพร่ข้อมูลทางศาสนา แต่เป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ การสร้างอัตลักษณ์ และการมีส่วนร่วมของชุมชนศาสนาในรูปแบบใหม่ กล่าวคือ ผู้รับสารมิได้เป็นเพียงผู้ฟัง แต่สามารถโต้ตอบ แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และร่วมสร้างองค์ความรู้กับผู้เผยแผ่ธรรมะได้ ส่งผลให้การสื่อสารทางศาสนาเปลี่ยนจากรูปแบบทางเดียวไปสู่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ซึ่งอธิบายได้ว่าทำไมฆราวาสที่สามารถสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้ติดตามผ่านสื่อดิจิทัลจึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ข้อค้นพบที่สำคัญของบทความนี้ คือ ความนิยมของฆราวาสผู้เผยแผ่ธรรมะมิได้เกิดจากปัจจัยด้านใดด้านหนึ่ง แต่เกิดจากการบูรณาการขององค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ (1) ความน่าเชื่อถือและประสบการณ์ของผู้เผยแผ่ (2) การถ่ายทอดธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย (3) การใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ (4) การตอบสนองต่อความต้องการทางจิตใจของผู้รับสาร และ (5) การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เผยแผ่กับผู้ติดตามในชุมชนออนไลน์ ปัจจัยทั้งห้าประการทำงานร่วมกันภายใต้บริบทของสังคมดิจิทัล จนนำไปสู่การยอมรับและความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะ

สรุป

การเผยแผ่ธรรมะเป็นพันธกิจสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มุ่งนำหลักธรรมคำสอนไปสู่การพัฒนาปัญญาและคุณภาพชีวิตของประชาชน ดังปรากฏตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระอรหันตสาวกออกประกาศพระธรรมเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ชนเป็นอันมาก อย่างไรก็ตาม แม้หลักการของการเผยแผ่ธรรมะจะยังคงเดิม แต่รูปแบบและช่องทางการสื่อสารได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของสังคมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี โดยเฉพาะการเข้าสู่ยุคดิจิทัล

ที่ทำให้การเผยแผ่ธรรมะมิได้จำกัดอยู่เฉพาะพระสงฆ์หรือวัดเท่านั้น หากเปิดโอกาสให้ฆราวาสที่มีความรู้ ความเข้าใจ และมีความสามารถด้านการสื่อสาร เข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดหลักธรรมแก่สาธารณชนอย่างกว้างขวาง

จากการสังเคราะห์พระไตรปิฎก แนวคิดทางพระพุทธศาสนา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และทฤษฎีด้านการสื่อสาร พบว่า พระพุทธศาสนามิได้จำกัดการเผยแผ่ธรรมะไว้เฉพาะพระภิกษุ แต่เปิดโอกาสให้พุทธบริษัททั้ง 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา มีส่วนร่วมในการสืบทอดพระศาสนา ภายใต้หลักสำคัญคือ ความถูกต้องของพระธรรม ความประพฤติที่เหมาะสม และการมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับสาร ตัวอย่างสำคัญในพระไตรปิฎก เช่น จิตตคหบดี อนาถบิณฑิกเศรษฐี และวิสาขามหาอุบาสิกา ล้วนสะท้อนให้เห็นว่าฆราวาสสามารถมีบทบาทสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ หากมีความรู้ ความเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติสอดคล้องกับหลักธรรม

การศึกษายังพบว่า ความนิยมของฆราวาสในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยยุคดิจิทัลเป็นผลจากการบูรณาการของหลายปัจจัยร่วมกัน มิใช่เกิดจากปัจจัยด้านใดด้านหนึ่งเพียงลำพัง ปัจจัยสำคัญประกอบด้วย ความน่าเชื่อถือและประสบการณ์ชีวิตของผู้เผยแผ่ การถ่ายทอดธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่ายและเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน การใช้สื่อดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ในการเข้าถึงประชาชน ความต้องการทางจิตใจของผู้คนที่เผชิญความเปลี่ยนแปลงของสังคม รวมทั้งการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เผยแผ่กับผู้ติดตามผ่านชุมชนออนไลน์ ปัจจัยเหล่านี้ส่งเสริมซึ่งกันและกันจนทำให้ฆราวาสสามารถเข้าถึงประชาชน โดยเฉพาะคนวัยทำงานและคนรุ่นใหม่ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในขณะเดียวกัน การใช้สื่อดิจิทัลได้เปลี่ยนรูปแบบการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาจากการสื่อสารแบบทางเดียวไปสู่การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม ผู้รับสารมิได้เป็นเพียงผู้ฟัง แต่สามารถซักถาม แสดงความคิดเห็น แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และร่วมสร้างชุมชนการเรียนรู้ทางธรรมได้ผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ ส่งผลให้การเผยแผ่ธรรมะมีความต่อเนื่อง เข้าถึงง่าย และสอดคล้องกับพฤติกรรมการรับข้อมูลของคนในยุคปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก็นำมาซึ่งข้อท้าทาย ทั้งในด้านความถูกต้องของเนื้อหา การลดทอนความลุ่มลึกของหลักธรรม และอิทธิพลของระบบอัลกอริทึมที่อาจทำให้ผู้เผยแผ่มุ่งเน้นความนิยมมากกว่าคุณค่าของพระธรรม

ด้วยเหตุนี้ การเผยแผ่ธรรมะโดยฆราวาสจึงควรดำเนินควบคู่กับการยึดหลักพระธรรมวินัย การอ้างอิงพระไตรปิฎกอย่างถูกต้อง และการตรวจสอบเนื้อหาตามหลักมหาปเทส 4 เพื่อรักษาความถูกต้องของคำสอนดั้งเดิม ขณะเดียวกัน ควรส่งเสริมความร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ นักวิชาการ และฆราวาส ในการพัฒนาองค์ความรู้และรูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสมกับบริบทของสังคมยุค

ดิจิทัล เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนามีทั้งความน่าเชื่อถือ ความร่วมสมัย และสามารถตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้มิใช่การค้นพบหลักธรรมใหม่ หากเป็นการสังเคราะห์องค์ความรู้จากพระไตรปิฎก แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ทฤษฎีการสื่อสาร และงานวิจัยร่วมสมัย จนเกิดเป็น โมเดลอธิบายเหตุปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสได้รับความนิยมในการเผยแผ่ธรรมะในสังคมไทยยุคดิจิทัล ซึ่งผู้เขียนเรียกว่า

The Five-Factor Model of Lay Dhamma Communication (5F-LDC Model)

โมเดลนี้เสนอว่า ความนิยมของฆราวาสมิได้เกิดจากสถานภาพของผู้เผยแผ่ หรือการใช้สื่อดิจิทัลเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการขององค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ซึ่งทำงานสัมพันธ์กันเป็นระบบ ได้แก่

1. ความน่าเชื่อถือของผู้เผยแผ่ หมายถึง ความรู้ ความเข้าใจในพระธรรม ความประพฤติที่สอดคล้องกับหลักธรรม และประสบการณ์ชีวิตที่ทำให้ผู้รับสารเกิดความไว้วางใจ

2. การสื่อสารที่เชื่อมโยงชีวิตจริง หมายถึง การถ่ายทอดธรรมะด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย การยกตัวอย่างจากสถานการณ์ร่วมสมัย และการอธิบายหลักธรรมให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้จริง

3. การใช้เทคโนโลยีดิจิทัล หมายถึง การประยุกต์ใช้สื่อสังคมออนไลน์และแพลตฟอร์มดิจิทัลเป็นช่องทางในการเผยแผ่ธรรมะ ซึ่งช่วยเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงผู้รับสารอย่างรวดเร็ว กว้างขวาง และต่อเนื่อง

4. การตอบสนองต่อความต้องการของผู้รับสาร หมายถึง การนำเสนอธรรมะที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของสังคม เช่น การจัดการความเครียด การพัฒนาสติ การดำเนินชีวิต และการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ

5. การสร้างปฏิสัมพันธ์และชุมชนการเรียนรู้ หมายถึง การเปิดโอกาสให้ผู้รับสารมีส่วนร่วมในการซักถาม แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเรียนรู้ร่วมกันผ่านชุมชนออนไลน์ ซึ่งช่วยสร้างความสัมพันธ์ ความศรัทธา และการติดตามอย่างต่อเนื่อง

องค์ความรู้ใหม่นี้แสดงให้เห็นว่า ความสำเร็จของการเผยแผ่ธรรมะในยุคดิจิทัลควรอธิบายในลักษณะของ ระบบความสัมพันธ์ มากกว่าการอธิบายด้วยปัจจัยเพียงด้านเดียว กล่าวคือ คุณลักษณะของผู้เผยแผ่ คุณภาพของเนื้อหา เทคโนโลยีดิจิทัล ความต้องการของผู้รับสาร และการ

มีส่วนร่วมของชุมชน ล้วนเป็นองค์ประกอบที่ทำงานร่วมกัน หากขาดองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่ง ประสิทธิภาพของการเผยแผ่ธรรมะย่อมลดลง ดังนั้น โมเดล 5F-LDC จึงสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาการสื่อสารทางพระพุทธศาสนาในอนาคต การพัฒนาหลักสูตรอบรมผู้เผยแผ่ธรรมะทั้งพระสงฆ์และฆราวาส ตลอดจนการออกแบบสื่อดิจิทัลเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับพฤติกรรมของผู้รับสารในสังคมยุคใหม่ โดยยังคงรักษาหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาไว้ได้อย่างสมดุล

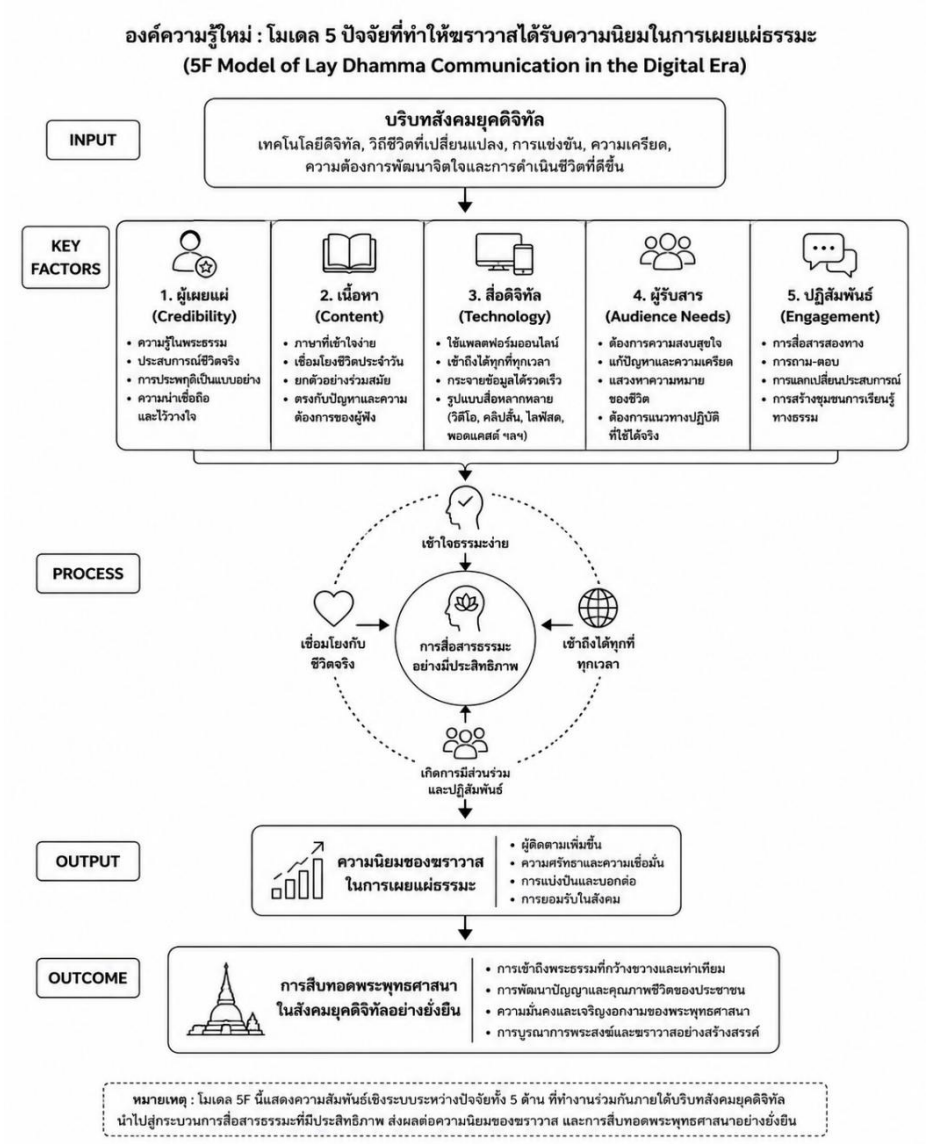

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

เอกสารอ้างอิง

กรมสุขภาพจิต. (2566). *รายงานสถานการณ์สุขภาพจิตคนไทย ประจำปี 2566*. กรุงเทพฯ : กรมสุขภาพจิต.

พระครูวินัยธรปัญญา ปัญญาวโร (ศรีสมุทร), & บุญเตือน ทรัพย์เพชร. (2564). การจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในยุคดิจิทัล. *วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ, 6*(4), 423–433.

พระครูสิทธิธรรมาภรณ์, พระราชปรีชามุนี, พวงเพชร พลวิเศษ, & พิทยพล กองพงษ์. (2563). การศึกษาพระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 21. *วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์, 7*(11), 440–451.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). (2562). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพครั้งที่ 34). กรุงเทพฯ : ผลิธัมม์.

พระไพศาล วิสาโล. (2562). *พุทธศาสนาไทยในอนาคต: แนวโน้มและความท้าทาย*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ภณสุทธิ์สุทธิประการ, & วัฒนพันธุ์ ครุฑะเสน. (2567). กลยุทธ์การสื่อสารผ่านสื่อใหม่กับการสื่อสารเชิงพุทธ. *วารสารพุทธศาสตร์ มจร อุบลราชธานี, 6*(3), 2393–2410.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2560). *พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. (2564). *รายงานผลการดำเนินงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ประจำปี 2564*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.

สำนักงานพัฒนาธุรกรรมทางอิเล็กทรอนิกส์. (2565). *รายงานผลการสำรวจพฤติกรรมผู้ใช้อินเทอร์เน็ตในประเทศไทย ปี 2565*. กรุงเทพฯ : กระทรวงดิจิทัลเพื่อเศรษฐกิจและสังคม.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2564). *การสำรวจการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในครัวเรือน พ.ศ. 2564*. กรุงเทพฯ : สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

Campbell, H. A. (2013). *Digital religion: Understanding religious practice in new media worlds*. New York : Routledge.

Campbell, H. A. (2021). *Digital creatives and the rethinking of religious authority*. London, England : Routledge.

Hoover, S. M. (2016). *The media and religious authority*. University Park, PA : Penn State University Press.

McCroskey, J. C., & Teven, J. J. (1999). Goodwill: A reexamination of the construct and its measurement. *Communication Monographs, 66*(1), 90–103.

McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory*. (6th ed.). London, England: Sage Publications.